

"הלאומיות הרגה את התלמוד"

מאז יצירתו ועד היום עומד התלמוד הבבלי במרכז של ארון הספרים היהודי ובמוקד עיסוקם של לומדי תורה. ספרם החדש של יעקב צ' מאיר וישי רוזן-צבי פותח שער לסוד קסמו והישרדותו של החיבור האינטלקטואלי, הדתי והתרבותי, מבלי להסתיר את צדדי הבעייתיים. בשיחה עם חיים וייס מסבירים שני חוקרי התלמוד למה החליטו שלא לעסוק במקומו המורכב של התלמוד בשיח הישראלי העכשווי

חיים וייס // איור: צחי פרבר

מנדלי מוכר ספרים, בחיבורו האוטוביוגרפי 'רשימות לתולדותיי', מתאר בשפה צבעונית ועזה את מפגשו הראשון כילד קטן עם התלמוד הבבלי: "לקחני מלמדי אל גבול התלמוד, הענק הקרמוני ועוג מלך הבשן בספרות כל יושבי תבל. כבואי שמה הייתי כאיש הבא בפעם הראשונה ליום-השוק הגדול, משתאה למראה עיניו מכל מיני סחורה ופרגמטיא ודברי חפץ רבים ומשונים, ומשתומם למשמע אזניו, קול שאון והמולה וצווחה מכל עבר ופנה [...] כולם רצים רחופים ומבוהלים, זה בכרו וזה בחביתו ואיש אחיו יד חקון [...] נושאים ונותנים, שוקלים וטרים וקול ענות במחנה". לפני שבועות מספר יצא לאור ספרם של יעקב צ' מאיר וישי רוזן-צבי 'התלמוד: תולדות הלמנות' (מאגנס), ולרגל האירוע נפגשנו שלושתנו לשיחה ארוכה וגלוית לב על אותו "עוג מלך הבשן" של הספרות היהודית, התלמוד הבבלי, ועל אותה תחושה המוכרת לכל לומד או לומדת של התלמוד של כיכר שוק הומייה. במבט ראשון אכן נראה שמנדלי צדק והתלמוד הוא שוק פרוע ונטול חוקים, אך למעשה, כפי שמראים יעקב וישי, ככל שוק <<<

ספרות ותרבות

המשך מהשער האחורי

"הלאומיות הרגה את התלמוד"

אחר גם לסוגיותיו הפתלתלות של התי-למוד יש חוקים ברורים שניתן לזהות מבצע לרעש ולהמולה.

בשם הגילוי הנאות צריך לומר בפתח הדברים ששלושתנו חברים ותיקים זה שנים רבות, ול־פיכך אין מדובר בראיון או במאמר ביקורת על הספר עצמו כי אם בשיחה בין חברים, בליבם של ימים עמוסי כאב ועצב, לרגל צאת הספר לאור. זוהי שיחה בין שלושה אנשים החולקים אהבה גדולה לתלמוד ומנסים לפענח, כל אחד בדרכו ומנקודת מבטו, את סוד קסמו של הטקסט המור פלא הזה. טקסט שככל שינסו לפענח אותו תמיד תישאר איזו עודפות בלתי מופוענחת המסרבת להיכנע לחוקים ולהגדרות ואגב כך משמרת את הילת המסתורין המלווה את התלמוד מאז תתי־נתו בבבל, אי שם במאות השישית או השביעית לספירה.

כמו טיבו הסוער והריגמי של מושא המקר שלפנינו, התלמוד, הרי גם השיחה עם יעקב וישי היא תוססת וכנה. מדובר בשני מחברים דעת־נים בעלי אופי שונה ותפיסת עולם תרבותיות ופוליטיות שאינן חופפות. למרבה השמחה, השי־ניים אינם מבקשים להסתיר את הוויכוחים בי־ניהם אלא דווקא להנכיח אותם מבלי להכריע, וקצת כמו בתלמוד עצמו תלת לקוראיהם את ההנאה העולה מקיומו של טקסט רביקולי. דבריו של ישי, כמו גם שפת גופו, נחרצים ופסקניים, ולאורך השיחה הוא מבקש להוריד ולדיוק את הלוח האידיאולוגי והפוליטי שהוא הביא עימו אל הפי־רויקט המשותף הזה. יעקב, לעומתו, מכונס יותר ושפת גופו אסופה ולרוב, לאחר שיישי מציג טיעון כזה או אחר, הוא מתערב ואומר בשקט: "כאן אני רוצה לומר משהו", ובחדות מהפך את טיעונו של ישי על ראשו (ואז ישי עונה בחזרת לא פחותה ואז יעקב עונה ואז אני, קצת כמו עודך מתוסכל של סוגיה תלמודית, מנסה לשווא להכניס סדר ברצף הטיעונים).

לספר מטרה ברורה מאוד שעליה מצהירים שני המחברים מיד עם פתיחתו: "להכניס את הקוראים בסוד יצירה יוצאת דופן זו ולפתוח שער להבנת התלמוד כחיבור וכפריקט אינטלקטואלי, תרבר־תי דותי – איך הוא פועל, מה מטרתו, מהו סוד קסמו והישרדותו". כדי לעמוד במשימה המר־רכבת שנטלו השניים על עצמם הם חילקו את הספר לשני חלקים עיקריים. החלק הראשון, שאת תשתיתו העמיד ישי, מבקש להכניס סדר בכאוס התלמודי ולחשוף את חוקיותו ואת המבנה הפני־מי של היחידה הטקסטואלית החשובה ביותר שלו: הסוגיה. את העבודה בחלק הזה ניתן להשוות לדי־פירה ארכיאולוגית והירה וקפדנית. שכבה אחרי שכבה נחשפים מרכיביה השונים של הסוגיה: מהי 'אוקימתא', כיצד משולבות אגרות במרקמה של הסוגיה או מיהם אותם 'סתמאים' שקולמוסים רבים נשברו בניסיון להגדירם. צריך לומר שזוהו חלק עקרוני גם, ואולי בעיקר, למי שהתלמוד עבורו הוא כהגדרת המחברים 'שפת אם' משום שהוא מחייב להתבונן מחדש על המבנה של התי־למוד ובתוצאה מכך לשאול עליו שאלות חדשות,

"חיים על חרבות התרבות התלמודית". מימין: חיים ויס, יעקב צ' מאיר, ישי חזן־צבי | צילומים: יונתן בלום, ענבל מרמרי

הספר? או כמילים אחרות, איזה קורא עמד לנגד עיניהם בזמן כתיבת הספר?

ישי: "הקוראת הסקרנית", מי שהלימוד עדיין לא קילקל אותו ומוכן לשאול עדיין את השאלה 'מה זה הדבר הזה'. מבחינת לימוד התלמוד, אני חנו נמצאים בתקופה שהיא גם מרתקת וגם מסור־כנת. יש מין אנרגיה שיכולה ללכת לכל מיני כיוונים והרבה מוטל על המאזניים. אנחנו מצויים במאבק על אופייה של היהדות, וגם על האופן שבו היא נלמדת. לי יש פנטזיה כזאת להיכנס לשיחה ולפולמוס עם בוגרי עולם הישיבות, עם פצועי העולם הזה. יש הרבה קריאות ישיבתיות, אבל מה שמשותף לכולן הוא שהסוגיה עצמה היא לא בעיה. המוורות שלה נוטלה על ידי כך שהי־פכה להיות מעין שפת אם. אנחנו אומרים, שכדי להבין מהי סוגיה צריך ללכת כנגד ההיגיון שלה ורק כך נוכל להבין לאן היא רוצה בעצם להוליך אותנו. זה לא מקרה שזה לא קורה בעולם הישי־בות, משום שיש לזה מחיר. המחיר הוא רלטבי־וציה של התלמוד עצמו. אתה רואה את האופן שבו המפעל עובד, איך הוא מעבד את מקורותיו, וכשאתה רואה איך זה נעשה אתה משלם מחיר בקדושת הטקסט – וזה מחיר שעולם הישיבות ככלל אינו מוכן לשלם".

הוא: "הוא יעקב שיש עם המהלך הפולמוסי הזה, אני לא מעוניין לייצר מהלך שכנגד, נגד קריאה ישיבתית או אחת. למעשה, גם הקריאה הישיבי־תית היא חלק מהתופעות שאנחנו מתארים. אנחנו ל־וש היסטוריה וקונטקסט, כחלק מההיסטוריה של התורה שבעל פה. בסופו של דבר גם את הספר שלנו ישפטו ויקראו בעיניים היס־טוריות וימקמו אותו בזמן ובמקום מסוימים. אנחנו לא עצרנו בזמן, אנחנו חלק משי־טפו של הזמן".

רבים מאיתנו שמלמדים כיום תלמוד במוסדות האק־דמיים בארץ, ובטח בחו"ל, מודעים, ברמה כזו או אחרת, להגישות של האזון המודרנית לחלק מהתבנים שבמהערים והגרוטסקיים ביחסם לנשים, ילדים וזרים. אתם כבوتבים ערים הן לשאלת התבנים עצמם, הן לשאלת הקהילה הזומרת את התבנים הללו, וכך אתם כותבים: "...באשר מדובר בתלמודים צעירים המפלפלים בהשתמעויות המשפטיות של מקרה אוינס, או כסוגים שונים של עונש מוות, מגיע הפער ל־פ־עמים עד כדי אבסורד". עם זאת, אתם מכרי־

הייתה בתולה בנישואיהם – ח'') לא כדי להציב ע

הללו: "ליוזנו את תיאורו של התלמוד בדוג־

מאות רחבות ורבות ולא מיניו אותן לפי מידת

התאמתן לאזון המודרנית. לא בחרנו בכוונה

סוגיות קשות לעיכול אך גם לא צינורנו אותן,

וזאת כדי להציג את התלמוד במלאותו". אני

אשמה אם תוכלו להרחיב מעט על הבחירה שלא

להכריע, בוודאי בכל הנוגע לשאלות מגדריות

העיוניות, כפי שידוע לכולנו, בלב המחקר התי־

רבותי והספרותי של חז"ל כיום.

ישי: "בשלוש דרכים לא הלכנו – הראשו־

נה היא לגנות ולומר זה פיסכה וזה גועל נפש.

הדרך השנייה היא לעשות תלמוד אידיאליזציה

ולהראות דווקא את הקטעים היפים, הליברליים,

אוהבי השלום שבו. והדרך השלישית היא לה־

ציע פרשנות 'מיטיבה' ואפולוגטית של ההיגדים

מקוממים. במקום זאת בחרנו ללכת אל השור־

שים וזאת כדי לנסות ולהבין לעומק את טביה

של התופעה. הטענה שעומדת ביסוד הדברים

היא, שלצורת השיפה הזו שאנו מציעים יש ערך

בתוך השיח העכשווי. היהדות היא כאן, נרצה או

לא, והשאלה היא רק עד כמה יהיה עמוק הדיון.

אנחנו מנסים להבין תופעה תרבותית שגור־

כתח כהווה, להתערב בשיחה. עבורנו, להבין

זה לפרק את השיח התלמודי לרכיביו ולשחזר

את שלל המימושים שלו, מבלי להסתיר ומבלי־

לתרץ. המדרש אמר שהתורה יכולה להיות סם

המוות וסם החיים. בתלמוד יש תכנים איומים,

כלפי גויים, עמי ארצות, נשים, ר'אחרים אחרים

של בית המדרש, אבל יש לו גם צורה מהפכי־

נית, חסרת תקדים: דמוקרטית, פתוחה, חוגגת

את ריבוי הדעות, עולה על גדותיה, ואת שני

הדברים האלה, התוכן והצורה, ביקשנו להציג.

טענתנו היא למעשה שהצורה של התלמוד, לא

פחות מהתוכן שלו, אחראית להפיכתו למרכז של

לימוד התורה מאז ועד היום".

יעקב: "אם היינו כותבים ספר למשל על

דנטה, על 'הקומדיה האלוהית', אפשר היה לע־

שות קריאה מגדרית של תוכנו ואפשר לדבר על

צורת החריזה שלו. אלו הן שתי אפשרויות קריאה

העומדות זו לצד זו ואינן סותרות זו את זו. הע־

הללו אינן נעלמות ואינן יכולות להיבחק במנותק

זו מזו. אתה יכול לומר, אני מודע לזה שיש כאן

שאלות מגדריות כבדות משקל ועדיין לבחון את

מבנה השיח התלמודי, את אופייה של הסוגיה

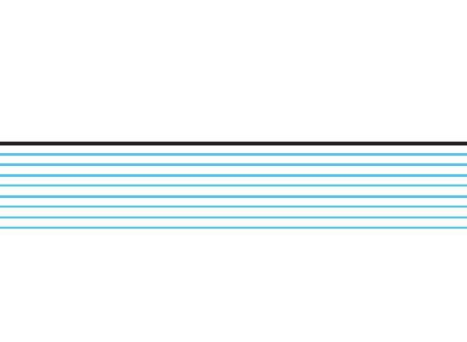
בעזרת סוגיות שאינן עולות בקנה אחד עם סט

ערכים מודרני ועכשווי. אנחנו מביאים סוגיות

כמו 'פתח פתוח מצאתי' (הכוונה היא לסוגיה

ממסכת 'כתובות' העוסקת בזוג שזה עתה נישא

והבעל, לאחר הלילה הראשון, חושד שאשתו לא

מובילה אל חלקו האחרון של הספר, הפרק השישי, המוקדש לתלמוד בעת החדשה. המחברים עומ־דים על רוחות השינוי שהביאה עימה המודרנה. עם זאת, באופן שמעט הפתיע אותי, הספר נעצר בראשית המאה ה־20 ואינו מגיע לימינו אנו. דווקא בשל המודעות החריפה של שני המחברים לתפקיד התרבותי והפוליטי של התלמוד, בחי־רתם שלא לעסוק במקומו המורכב של התלמוד בשיח הישראלי העכשווי מעוררת עניין.

יעקב: "זה אולי יישמע מפתיע אבל המאה ה־20 ועליית הלאומיות מסמנות סטגנציה של לימוד התלמוד. הציונות לא תרמה דבר להתפ־תחות השיח התלמודי ולכן לא התייחסנו אליה. זו אולי אמירה דייקלית אבל אני עומד מאחוריה. נוצרו פרויקטים רבים של תרגום, מיון ואנתולו־גיות שכללו גם צנזורה (למשל 'ספר האגדה' של ביאליק ורבניצקי) וכמובן דיגיטציה והנגשה, אבל מסגור חדש של התלמוד, איזה מהרש"א או גאון מוויילנא חדש שיציע קריאה מודרנית קוהרנטית ומנוסחת של התלמוד, לא קם. הגורם היחיד במאה ה־20 שהשפיע השפעה של ממש על תולדות הל־מזנות הוא דווקא עליית הקפיטליזם, ולכן הקד־שנו לו מקום.

ישי: "בשלוש דרכים שלי היא שאנחנו חיים על חורבות התרבות בכלל, והתרבות התלמודית כפרט. השיא כבר מאחורינו ואנחנו לא יודעים לעשות את מה שעשו כל כך טוב לפני מאה או

מאתיים שנה".

ישי: "זה לא רק שהציונות

לא תרמה ללימוד התלמוד,

באיושהו מקום הלאומיות

הרגה את התלמוד שכל

ההיגיון שלו מבוסס על שיחה

שאין לה סוף. אי־אפשר לע־

שות 'חומה ומגדל' של התל־

מוד או 'נאמני הר הבית' שלו.

ברגע שאתה חותר אל המט־

רה, ברגע שאתה מבקש לת־

קוע דגל, אתה חותר להיגיון

אחר. זה היגיון שהוא הפוך מזה של התלמוד,

שדורש סוג של איפוק, של נסיגה, של צניעות,

ולקחת צעד אחורה".

לדורך השיחה מרבים שני המחברים להפנות

לציטוט שבו הם נחרו לחתום את ספרם.

זהו קטע קצר מהרב אהרן שמואל תמרת,

מסאי והומניסט לא מאוד מוכר שכתב

בשלהי המאה ה־19 וראשית המאה ה־20

תחת שם העט היפה 'אהרן הרבנים המד־

גישים', שבו הוא מתאר שני יהודים המ־

בקשים לשווא להיאחו בלימוד הגמרא

אל מול קול שאונה של המלחמה החודר

לבית המדרש:

"...הם נשארו בכל זאת על

מקומם והשאירו את הגמרות

פתוחות לפניהם לפני שלבסם

יגיד להם כי בתוך האויר של

הבית הזה והספרים הללו יגיע

בנפשם אור ההכרה למצוא את

הפתרונים הנכונים לרזי העור־

לם יותר מאשר באיזה מקום

שהוא" (תמרת, כנסת ישראל

ומלחמות הגויים, פרק שני).

מחיבתם הרבה לטקסט הזה

וההפניות החוזרות ונשנות

אליו בשיחה שלנו, ניכר שהם רואים בו לא רק

מעין מפתח רבי־ערך לפרויקט שלהם, אלא גם סוג

של ייצוג של משאלה ביחס לחיבור עצום הממדים

הזה, התלמוד, ולאופן שבו הוא יכול בימים של

זוועה, של הרג ומלחמה שאין לה סוף, להציע

אופציה אחרת.

בעולם שבו אנו חיים, עולם שבו

התלמוד עובר פעמים רבות ורדוקציה

והשטחה לכלל טקסט שכל תכליתו

היא לבסס שליטה, כוח וכיבוש, הספר

שלפנינו אינו רק מעשה אקדמי מתב־

קש, אלא יש בו גם ניסיון לתרום לשיח

הפוליטי בישראל שב+מרכזו, נרצה או

נרצה, עומדת התרבות היהודית ושאי־

לת הבעלות עליה. ●

